

Cigány/roma néprajzi reprezentációk Magyarországon a Vasárnapi Ujságban az 1890-es évek közepén

Berek Sándor

Debreceni Református Hittudományi Egyetem, Debrecen

Bevezetés

A kutatás közvetlen tárgya az, hogy miként mutatták be az 1890-es évek közepén Magyarországon a cigányokat/romákat. Ezen belül is milyen ismeretekkel rendelkeztek velük kapcsolatban, milyen képzeteket alkottak róluk, milyen cigányképek születtek ebben az időszakban a *Vasárnapi Ujságban* (Berek 2019).

Ez a vizsgálat egy hosszabb kutatássorozat része, amely a Vasárnapi Ujság cigányokkal/romákkal kapcsolatos különböző jellegű közleményeit dolgozza fel. Ez magyarázza, hogy mind a tárgymeghatározás, mind pedig a kutatás elméleti háttere azonosságokat mutat a különböző időszakban keletkezett források feldolgozása során (Berek 2019, 2020).

1. Szakirodalmi áttekintés

A cigányokról/romákról Magyarországon kialakult képekkel több tudományos munka foglalkozott már. A 19. század vonatkozásában ilyen, empirikus adalékokban bővelkedő feldolgozások láttak napvilágot a képzőművészeti ábrázolásokról (Kovács 2009; Szöllőssy 2002a; van Dijk 2002), a színpadi megjelenítésről (Szöllőssy 2002b), az ábrázolások élclapokban közreadott, nagyon gyakran szöveges leírásokkal, különféle történetekkel kiegészített, karikatúrisztikus formáiról (Polyák 2002) és a megjelenítés fotografiai változatairól (Szuhay 2002).

A cigányokról/romákról a megközelítések típusainak empirikusan adatolt rendszerét Dupcsik Csaba írta le két dimenzió mentén (Dupcsik 2009). Eszerint beszélhetünk esszencialista és strukturalista megközelítésekről egy módszertaninak, továbbá devianciaorientált, leíró és emancipatorikus megközelítésekről egy politikainak elnevezett dimenzió mentén. A két dimenzió összekapcsolódásával a cigányokról alkotott képeknek hat ideáltípusa jöhet létre: a devianciaorientált esszencialista vagy rendészeti, a devianciaorientált strukturalista vagy civilizatorikus, a leíró esszencialista vagy klasszikus néprajzi, a leíró strukturalista vagy klasszikus szociológiai, az emancipatorikus esszencialista vagy naiv tudományos és emancipatorikus strukturalista vagy kritikai elméleti (Dupcsik 2009).

A tanulmány azt próbálja meg bizonyítani, hogy az 1890-es évek közepén a cigányokról/romákról született reprezentációk elhelyezhetőek a cigányokkal kapcsolatban kialakult megközelítések rendszerében, ezen belül is elsősorban a devianciaorientált strukturalista vagy civilizatorikus, a devianciaorientált esszencialista vagy rendészeti, valamint a leíró esszencialista vagy klasszikus néprajzi megközelítés keretei között (Berek 2019). Ez egyben megerősíthetné vagy megcáfolhatná az 1870-es, az 1880-as és az 1890-es évek elejének cigány/roma reprezentációival kapcsolatban megfogalmazott megállapítások érvényességét (Berek 2019).

A devianciaorientált strukturalista vagy civilizatorikus megközelítés szerint a cigányok/romák tulajdonságai, életvitele különböznek a nem cigányokétól, és ezek a

különbözöségék a társadalom csoportszerkezetével, a cigányok/romák ezen belüli helyzeteivel magyarázhatóak (Dupcsik 2009).

A devianciaorientált esszencialista vagy rendészeti megközelítés szerint a cigányok/romák tulajdonságai, életvitele, szintén különböznek a nem cigányokétól, viszont ezek a különbözöségék a cigányok tulajdonságaival, etnikai, kulturális vagy egyéb tulajdonságaival, valamint belső viszonyaikkal magyarázhatóak (Dupcsik 2009).

A leíró esszencialista vagy klasszikus néprajzi megközelítés jellemzője, hogy a cigányokkal kapcsolatos néprajzi tényeket önmagukban, a nem cigány környezet leírása, bevonása nélkül mutatták be (Dupcsik 2009).

2. Módszertan

A szövegek elemzésére különféle eljárások állnak a rendelkezésünkre. A hagyományos történettudomány és a filológia a szövegek élettörténetének és a közvetlenül hozzáférhető tartalmának megragadására törekednek (Glózer 2007a). „A társadalomtudományok számára azonban a 20. században lezajlott nyelvi-hermeneutikus fordulat után egyre fontosabbá vált a szövegek rejtett, közvetlenül nem hozzáférhető tartalmának rekonstruálása, szövegszerveződési összefüggéseinek feltárása” (Glózer 2007a: 260). Erre szolgálnak a különféle tartalomelemző eljárások és a diskurzuselemzés módszerei.

A diskurzusok elemzésére szolgáló eljárásoknak több csoportosítása lehetséges, így beszélhetünk tudásszociológiai és strukturális módszerekről, valamint kritikai és genealógiai eljárásokról (Glózer 2007a).

A diskurzuselemzés alapszemlélete hermeneutikai, célja a jelentésekkel telített valóság interpretálása, olvasása (Glózer 2007b). A hermeneutikai szituáció egyetemes. A modern hermeneutika ezért nem az egyedül igaz értelem kibontására törekszik, a szövegolvasás módszertani elve elfogadja a lehetséges olvasatok sokféleségét. „Sokféle igazság lehetséges, és ezek többféle úton közelíthetők meg” (Glózer 2007b: 361). Az elv következménye a módszertani pluralizmus, továbbá az, hogy kitüntetett szerepe van az értelmező alany szemléletének, invencióinak (Glózer 2007b). Mivel az értelmezésnek nincs kitüntetett operacionalizálható módszere, különféle módszerek, megközelítések vannak, ezért a tárgyhoz, a körülményekhez és a kutatói szándékhoz, személethez illeszkedő eljárás kialakítása mindig a kutatás feladata (Glózer 2007b).

Szintén a kutatás feladatai közé tartozik a diskurzus behatárolása, a diskurzus kereteinek kijelölése, vagyis az, hogy mely megnyilatkozások tartoznak össze, alkotnak egy szövegkorpuszt. Ezt viszont csak a diskurzus egészének ismeretében határozhatnánk meg pontosan. Ennélfogva a szövegkorpusz mindig egy hipotetikus egység lesz, amelynek a határait módosítjuk, megváltoztathatjuk (Glózer 2007b).

A cigány/roma reprezentációk elemzése és a cigányokkal kapcsolatban kialakult megközelítések rendszerében való elhelyezése két eljárás összekapcsolódásán alapul.

Egyrészt a genealógiai vagy archeológiai módszer használatán. Eszerint azt kutatjuk, hogy melyek a diskurzus tárgyai, témái, vagyis miről szól a diskurzus, milyen kijelentés-típusok jellemzőek a diskurzusra, milyen kijelentésmezők, diskurzuson belüli összefüggésrendszerek vannak, milyen stratégiák fordulnak elő, tehát a témák, kijelentéstípusok és a kijelentésmezők megválasztása során mire törekednek a beszélők. Ez a szöveg, a beszéd társadalmi funkcióira, a beszélők pragmatikus, gyakorlati céljaira utal, és kifelé mutat a diskurzusból (Glózer 2007b).

Másrészt a tudásszociológiai módszer használatán. Eszerint a kutató előre feltételezett kategóriák, ebben az esetben megközelítések jeleit igyekszik a szövegben megtalálni, a diskurzus empirikus megvalósulásában pedig ezeknek a dokumentumait látja (Glózer 2007a; Csígo 1998).

3. Eredmények

A cigány/roma reprezentációk forrásai a *Vasárnapi Ujság*ban 1894–1896 között a cigányokról/romákkal kapcsolatban megjelent különböző jellegű szövegek, képek, festmények, rajzok, fotográfiák. A szöveges források a történeti, a néprajzi, az irodalmi, a művészeti/zenei és a művészeti/előadóművészeti/színészi/színpadi diskurzusokhoz kapcsolódnak.

A cigányokkal/ romákkal foglalkozó szövegek közül most a történeti/néprajzi és a néprajzi/történeti/társadalomtörténeti adalékokat tartalmazó forrásokat, ezen belül pedig a Kossuth Lajos körül kialakult kultusz megnyilvánulásait és a cigányzenészek társadalmi integrációjára és presztízsére utaló megnyilatkozásokat mutatom be.

A *Vasárnapi Ujság* 1894. évi 41. évfolyamának 12. száma március 25-én *Kossuth Lajos meghalt* címmel jelent meg. A lap szinte minden írásával Kossuth emléke előtt tisztelgett. Ezek egyikeként a *Kossuth Lajos 1802–1894.* című életrajzzal. Ebben közreadtak egy cigányokkal kapcsolatos, néprajzi vonatkozású történetet is, amelyben egy öreg cigányasszony megígéri neki, hogy „Nagy jövőd vár az ifjú úrra. Nem sokára igen híres ember lesz belőle. Nagy nevet és dicsőséget fog szerezni. Meglássa, hogy az országnak a szabadítója lesz!” (*Vasárnapi Ujság* 1894: 190).

Ebben a lapszámban egy további mozzanat is található a cigányok Kossuth iránti érzéseiről. *A gyász itthon* című rovatban adtak közre egy rövid hírt, miszerint „[a] budapesti cigány zenekarok elhatározták e hó 22-ikén, hogy vasárnapig sehol sem játszanak. Kossuth holttestének megérkezésekor 200 főnyi zenekarral játszsák el a «Ne sirj, ne sirj Kossuth Lajos» kezdetű dalt, s a temetési menetben külön csoportokban fognak játszani” (*Vasárnapi Ujság* 1894: 198).

A *Vasárnapi Ujság* 1894. évi 41. évfolyamának 22. számában jelent meg a *Baja városa* című történeti és néprajzi ismertetés, amelyet Bellosics Bálint írt. Ebben többek között a farsangi szokásokat is bemutatja, amelyek arra utalnak, hogy a cigányok integrálódtak a helyi társadalomba. „Farsangban «lakoznak» a molnárok, halászok, kőművesek stb. A régi czéhélet maradványa a «lakozás»: a felszabadult tanulók mulatsága. Már jóval előtte virágokkal, szalagokkal, csipkével földíszített legények járnak hívogatni. A lakozás napján összegyűlnek azon házban, a hol a jelvényt (siltet) tartják. Két idősebb legény nemzetiszínű rúdon viszi a jelvényt zeneszó mellett. Így vonulnak előbb mesterükhöz, azután a plébániára s végre a multság helyére. Régen a czéh mesterénél, vagy az atyamesternél tartották a lakozást” (*Vasárnapi Ujság* 1894: 367). A szokások része, hogy „[a] siltet az egyes czéhek a saját külön helyiségükben tartják. A molnároké egy koczka alakú szekrénykében elhelyezett tengely, melyen egy kis kerék és két, malomkövet tartó oroslán van. A halászok siltje egy üvegbárákában levő arany ponty; a cigányoké hegedű és vonó, szalaggal átkötve. Ezek «csonka csütörtök»-ön (hamvazó szerda utáni csütörtök) tartják a cigány bált. Van siltjük a sütőknek, kőműveseknek is” (*Vasárnapi Ujság* 1894: 367).

A *Vasárnapi Ujság* 1894. évi 41. évfolyamának 32. száma közölte Szádeczky Gyula tollából a *Veloczipéden utazó angolok Magyarországról* című úti beszámolót. A dublini egyetem egyik tanára egy jól rajzoló barátja társaságában kerékpáron bejárta Lengyel-, Magyar-, Morva-, Cseh- és Németországot. „Már minékünk csak az a szerencsétlenségünk, hogy bármit írjanak rólunk földrészünk nyugati felében, a címlapról a cigánynak hiányoznia nem szabad. Mintha csak a cigány rajkók volnának képesek megmenteni a kiadókat attól, hogy a Magyarországról írott könyvek a nyakukon ne maradjanak” (*Vasárnapi Ujság* 1894: 529). A könyv címe *The Gypsy Road*. Majd megnyugodva és elégedetten állapítja meg Szádeczky, hogy „[a] hatást kereső «cigány-kodás», mit hálából egyes jóakaróink világgá kürtöltek rólunk, végkép hiányzik e könyvből, melynek átolvasása után örömmel győződünk meg, hogy ez alkalommal a címlapra került «cigány» szó csak cigány módra való vándorlást jelent” (*Vasárnapi Ujság* 1894: 529).

A *Vasárnapi Ujság* 1895. évi 42. évfolyamának 14. számában adták közre *Kossuth halálának évfordulója* címmel a gyász emlékűnnep eseményeinek beszámolóját. „Kossuth halálának első évfordulója telt el márcz. 20-ikán. Megülte az egész ország, azzal a különös kegyelettel, melylyel azt a fényes életet kísérte egész folyásában, s meggyászolta a halálában. A főváros impozánsná kívánta emelni halála évfordulójának gyászűnnepét is. Azért halasztották a gyász emlékűnnepet márcz. 20-ikáról 24-ikére, vasárnapra. A hétköznapi elfoglaltság ne akadályozzon senkit, hogy a sirhoz zarándokolhasson” (*Vasárnapi Ujság* 1895: 215). Az eseménysorozaton képviseltették magukat a cigányok is. „A sir körül gyűltek össze a fővárosi cigány zenekarok válogatott muzsikásai, hogy hazafias dalokat játsszanak” (*Vasárnapi Ujság* 1895: 215). A megemlékezésről szóló tudósítást a cigányzenészekről készült fényképpel illusztrálták.

A *Vasárnapi Ujság* 1895. évi 42. évfolyamának 19. száma *Tavaszi ünnepélyek* címmel több jótékonysági rendezvényről adott hírt. „A főváros jótékony hölgyei alig várták a tavasz jöttét. Mihelyt a verőfényes napok beköszöntöttek, egymás után két napon tavaszi ünnepélyeket rendeztek. Az első mult vasárnap folyt le a nemzeti múzeum kertjében” (*Vasárnapi Ujság* 1895: 308). Ezt követően „[m]ásnap, hétfőn, Budán volt «ünnepély a bástyán». Ezt budai előkelő hölgyek rendezték Pallavicini Edéné örgrófnő és Hunyady Lászlóné grófnő elnöklete alatt a Mária Erzsébet egyesület és a székely-keresztúri népiskola javára. Ez az első eset, hogy a budai várbástyán ünnepélyt rendeztek. Mindjárt kitűnt, hogy ez a hely milyen alkalmas hasonló ünnepélyek rendezésére. A vidék gyönyörű panorámája, a budai hegyek közelsége, a hely festői volta mind hozzájárultak az ünnepi hangulat emeléséhez. Maga a bástya virágokkal, falommal, a koronázási jubileum lámpáival gyönyörűen volt feldíszítve. Sűrű egymás utánban következtek a sátrak, a melyekben valóban fel volt halmozva mindaz, a mi szemnek-szájnak tetszhetik. A csárdában játszott a cigány, a kioszkban meg a katonabanda. A legfestőibb sátrak egyike volt a cigánysátor, a melyben uri népből átöltözött cigánykaraván tanyázott. A karaván tagjai időközönként elszéledtek a sokadalomban s növelték a vigasságot” (*Vasárnapi Ujság* 1895: 308).

A *Vasárnapi Ujság* 1895. évi 42. évfolyamának 20. száma részletes beszámolót adott közre *Jótékony ünnep a budavári bástyán* címmel. „Pompás sátor volt a csárda, hol kaczkias magyar ruhás úri lányok és menyecskék szolgálták ki a vendégeket, miközben a csárdabeli cigányzenekar húzta a régi andalgót, majd sziláján a ropogós csárdást. Ennek a csárdának volt a legtöbb látogatója s a jókedv végül olyan fokra hágott, hogy a vendégsereg a kiszolgáló hölgyeket is tánczra perdítette. A legfestőibb volt a cigánysátor, melynek kitűnő berendezése Patrubány Ferenczné úrnő ízlését és leleményét dicséri. A szellős sátorból nem hiányzott az ösztövére gebe, a felhérczes szekér, a kóczmadzagon rángatózó malacz, a gágogó liba s a füstös rajkósereg. A morék és a cigányasszonyok meg leányok mind eredeti cigányjelmezt viseltek s szerte járva a sokadalomban, a közönségnek sok derült perczet okoztak. Különösen kitűnő alakok voltak dr. Csánky Dezsőné, Buczurka Matild és Miskey Béla, a kik jövendőt mondtak, árulgattak, koldultak a nemes czél érdekében” (*Vasárnapi Ujság* 1895: 318–319). Az eseményről több fénykép is készült, köztük *A cigány karaván* című (*Vasárnapi Ujság* 1895: 316), amelyen a résztvevők, a budai arisztokrácia tagjai cigányosnak tartott öltözetekben, jelmezekben voltak láthatóak.

A *Vasárnapi Ujság* 1895. évi 42. évfolyamának 45. számában jelent meg Radics Vilmos cigányprimás halálhíre, és egyúttal az életrajza, valamint egy beszámoló a temetéséről. „Radics Vilmos, a híres cigányprimás meghalt e hó 3-ikán Budapesten, 54 éves korában. Tíz évvel ezelőtt jött Miskolcra a fővárosba, s bandája csakhamar egyike lett a legnépszerűbbeknek. Az utóbbi időben az öreg Radics már ritkábban játszott, s a bandát fia, Radics Béla vezette, de a betanításban ő is részt vett. Radics Vilmos 1841-ben született Gömörmegyében, Harkácson. Apja, Rudolf, szintén hírneves muzsikus, volt első mestere. Fiatalon megnősült, elvette Boka Károly híres zeneszerző leányát, s fiatalon primás lett és

bandájával Rozsnyón, Egerben, Miskolcson működött, hol kivált 1861-ben az első alkotmányos tisztújításnál nagy kedveltségnek örvendett. Radics fokozatosan haladt, kitűnő zenéjével meghódította az egész felvidéket. 1882-ben egy impresszárióval körútat tett Németország nagyobb városaiban, s ez alkalommal többször játszott I. Vilmos német császár berlini palotájában is. Az 1885-iki országos kiállítás alkalmával egyszer József főherceg is elhuzatta vele a miskolczi választási nótát. A híres primás a soroksáriutca 33-ik számú házában lakott, mely valóságos telepe a cigány zenészeknek. A házban mindenfelé hallatszik a hegedű, bőgő és klarinét. Itt halt meg Radics, innen temették el e hó 5-ikén délután. Érdekes, megható temetés volt. Minden fővárosi cigánybanda küldött koszorút, virágot, de még a vidékről is érkezett. A fővárosi hatóság a híres cigányprimásoknak ingyen adott díszes sírhelyet a kerepesi-úti temetőben, megadta azt Radicsnak is, a ki most ott pihen az öreg Rác Palihoz közel. A temetésre a legjobb zenekarok legjobb muzsikusai közül vagy hatvan is megjelent fátyolos hangszerekkel, s úgy játszottak. Nagy közönség lepte el mindenfelé az utcákat, mikor a halottas menet elvonult; elől a Radics-banda brugósa ment, fekete párnán vivén a meghalt elnémult hegedűjét, melynek vonója szét volt vágva. Húzta a búsat a zenekar az úton, a sírnál, a hol Rác Pali mondott néhány meleg búcsúszót. A sírba beledobták Radics hegedűjét is, hadd legyen vele!” (Vasárnapi Ujság 1895: 753).

A *Vasárnapi Ujság* 1896. évi 43. évfolyamának 5. száma adta közre Markó Miklós *A mi magyar cigányaink* című írását. Markó több elismert zenekarvezető, primás életrajzát, életútját mutatta be részletesen. Így Balázs Kálmánét, Munczhy Lajosét, Banda Marciét, Piros Józsiét, ő volt József főherceg primása a Margitszigeten és Alcsuthon, Rác Paliét, Balog Károlyét, Berkes Béláét, Radics Béláét és végül Rác Lacziét. Az újság közreadta a primások fényképeit is (Vasárnapi Ujság 1896: 73).

A *Vasárnapi Ujság* 1896. évi 43. évfolyamának 12. száma közölte Herrmann Antal etnográfus *A zenész-cigányok Magyarországon* című tanulmányát. Herrmann a *Magyar statisztikai közlemények* új folyamának *A Magyarországon 1893. január 31-én végrehajtott cigány-összeírás eredményei* című kötetéből a cigányzenészekre vonatkozó adatokat ismertette és egyben értelmezte. Székesfehérvár és Budapest adatai viszont nem szerepeltek az összeírásban. Herrmann szerint „ezek mindennemű viszonyainak tüzetes ismerete igen hasznos tanulságokat nyújthatott volna a hazai cigányok tudatos és czélszerű kultiválásának általános nagy munkájához. De Budapest népességi jellegének meghatározásához is fölötte érdekes adalékot szolgáltatott volna, a melyet nem pótolhat semmi más közönséges összeírás, mely a származásra nem lehet tekintettel és az ethnikai momentumok közül csak a nyelvet veheti számba. Pedig a hazai cigányoknak már több mint fele nem tud cigányul, ha egyébként megtartotta is a cigány jelleg anthropologiai és néppszichologiai főbb sajátosságait” (Vasárnapi Ujság 1896: 182). Herrmann nagyon fontosnak tartotta a muzsikus cigányok bemutatását, mivel „[a] zenésznép jelentékeny társadalmi elem, az egész cigányságra nézve igen fontos, mint előkép a tisztességes élet, a polgárosodás és művelődés tekintetében” (Vasárnapi Ujság 1896: 182).

A *Vasárnapi Ujság* 1896. évi 43. évfolyamának 26. száma *Cigány zenészek albuma* címmel Markó Miklós könyvére hívta fel a figyelmet. „A cigány zenészeket ismerteti a könyv, a jelesebb primásokat képben is bemutatja, s így helyet juttat nekik, hogy nemcsak mulatozásainknál legyenek mellettünk, hanem végig tekinthessünk a hosszú soron, mely a magyar zenét már régen hangoztatja. Az adatokat a könyvhöz részben maguk a cigányprimások, részint azok nyújtották, a kik éveken át gyűjtötték össze. 110 cigányprimásnak az életrajzát találjuk a könyvben, arcképekkel. Ezenkívül 14 zenekari képen 250 muzsikus arcképe” (Vasárnapi Ujság 1896: 436). Az újság szerint „[b]arna zenészeink népszerűek előttünk, szívesen olvasunk róluk adatokat és adomaszerű emlékeket” (Vasárnapi Ujság 1896: 436).

A források egy része nem értelmezhető, nem helyezhető el a megközelítések rendszerében. Ugyanis olyan tudósítások, híradások, ismertetések, amelyeknek tárgyai között ugyan szerepelnek cigányok/romák, viszont nem kapcsolódnak hozzájuk további kijelentések, állítások. Ilyen forrás a *Templomszentelés a pusztán*, a *Kirándulás a Saxlehner-féle keserűviztelepre*, az 1894-es *Halálozások* rovat híre Justh Zsigmond temetéséről, *Folyóiratok*, *Az inségesek segélyezésére*, a *Bártfa*, a *Képek Szófiából*, *Az alcsuthi tűzoltó-ünnepély*. *A vas mászótorony felavatása augusztus 15-én*, *A kiállítási falu temploma*, a *Paraszt színészek*, *Jankó János. 1833-1896.*, az 1896. évi 17. számban megjelent *Czigány zenészek albuma*, *Az ezredévi kiállításból*, *Károly Lajos főherceg családjáról*, *Az utolsó pozsonyi koronázás*, *Mária Dorothea főhercegnő eljegyzése*, *Az ezredévi kiállításból*. XVII. Zenei tárgyak a jelenkori csoportban, *Petőfi Bem táborában*. *Ferenczi Zoltán «Petőfi életrajza» című új könyvéből* és *A királyné és a cigányzenészek albuma* című írás.

A devianciaorientált esszencialista megközelítés fedezhető fel a *Veloczipéden utazó angolok Magyarországról* című forrásban. A devianciaorientált strukturalista vagy civilizatori-kus megközelítésre példa *Az ájnók*, *A gyász itthon*, *Baja városa*, *Kossuth halálának évfordulója*, *Tavaszi ünnepélyek*, *Jótekonny ünnep a budavári bástyán*, az 1895-ös *Halálozások* rovatban megjelent életrajz és beszámoló Radics Vilmos cigányprímás temetéséről, *A mi magyar cigányaink*, *A helyőrség bálja*, *László főherceg mint vadász*, *Hódoló bandérium száz évvel ezelőtt* és a *Vasárnapi Ujság* 1896. évi 26. számában megjelent *Czigány zenészek albuma* című munka.

A leíró esszencialista megközelítés jellemezte a *Czigánymonda József főhercegről*, *A néprajzi társaság*, *Kossuth Lajos 1802-1894.*, a *Magyarország fényképekben*, a *Kalotaszegi lakodalom*, *Az utolsó lengyel király*, *A cigányok száma Magyarországon*, *A «Magyar statisztikai közlemények»*, *Az «EKE» jelmez-estélyéről*, *Az ezredévi doktorok*, a *Matyó lakodalom*, *Két nap a Vaskapunál* és *Az ezredévi kiállításból*. XVII. Zenei tárgyak a jelenkori csoportban című szövegeket. Leíró esszencialista, klasszikus néprajzi és devianciaorientált esszencialista vagy devianciaorientált strukturalista, civilizatorikus megközelítés kapcsolódott össze *A «névtelen ember»*, leíró esszencialista, klasszikus néprajzi és devianciaorientált strukturalista, civilizatorikus megközelítés pedig *A zenész-cigányok Magyarországon* című forrásokban.

Összegzés

A forrásokban leginkább a leíró esszencialista/klasszikus néprajzi látásmód volt meghatározó, vagyis a létrehozóik a tények leírását tekintették elsődleges feladatuknak, viszont a cigány népeletet önmagában, a nem cigány környezet nélkül mutatták be.

Emellett ugyanúgy jellemzőnek bizonyult a devianciaorientált megközelítés, amelyeknek a középpontjában a cigányok tulajdonságai, életvitele, mindezeknek a többségtől való eltérései állnak. Ezen belül viszont a devianciaorientált strukturalista vagy civilizatorikus megközelítés szinte általános volt.

Előfordult, de nem volt jellemző a devianciaorientált esszencialista megközelítés, amely szerint a cigányok megfegyvelendő lények, tulajdonságaik a kultúrájukkal hozhatóak összefüggésbe, ennek pedig nem várható az átalakulása, továbbá a leíró esszencialista, klasszikus néprajzi és devianciaorientált esszencialista vagy devianciaorientált strukturalista, civilizatorikus megközelítésre, és a leíró esszencialista, klasszikus néprajzi és a devianciaorientált strukturalista, civilizatorikus megközelítés együttes megjelenésére is volt példa.

A 19. századi cigányokról született munkák gondolati struktúráiban alapvető a „letelepedett” – „vándorló” vagy „kóbor”, „sátoros” cigányok megkülönböztetése. Előbbiekhez általában a devianciaorientált strukturalista vagy civilizatorikus, az utóbbiakhoz a devianciaorientált esszencialista vagy rendészeti megközelítést társították.

A jellemzőnek bizonyult megközelítések rendszeréről azonos vagy hasonló következtetések vonhatók le, mint az 1870-es, az 1880-as és az 1890-es évek elejének cigány/roma néprajzi reprezentációival (Berek 2019), továbbá az 1874–1891 között létrejött cigány/roma zenei és színpadi reprezentációkkal kapcsolatban (Berek 2020).

A letelepedett cigányok legalább részben beilleszkedtek, integrálódtak. A társadalom által elfogadott, megbecsült csoportjuk a „muzsikus vagy zenész cigányok” voltak. Ennek a csoportnak képviselői a cigányprímások, akik a nemzeti kultúra részeivé is váltak zenei/előadói teljesítményük alapján. A cigányok/romák különböző csoportjai közül az 1890-es évek közepén a forrásokban szinte csak ők szerepelnek, a többiek észrevétlenek, láthatatlanok maradtak.

Irodalom

- r. 1895. Az utolsó lengyel király. *V. U.* XLII. (46.): 759–761.
A «Magyar statisztikai közlemények». 1896. *V. U.* XLIII. (5.): 76.
A cigányok száma Magyarországon. 1896. *V. U.* XLIII. (1.): 13.
A gyász itthon. 1894. *V. U.* XLI. (12.): 198.
A királyné és a cigányzenészek albuma. 1896. *V. U.* XLIII. (51.): 860.
A néprajzi társaság. 1894. *V. U.* XLI. (10.): 160.
Az ájnók. 1894. *V. U.* XLI. (7.): 204–206.
Az alsuthi tűzoltó-ünnepély. A vas mászótorony felavatása augusztus 15-én. 1895. *V. U.* XLII. (34.): 557–559.
Az ezredévi doktorok. 1896. *V. U.* XLIII. (15.): 236.
Az ezredévi kiállításból. 1896. *V. U.* XLIII. (29.): 473–474.
Az inségesek segélyezésére. 1895. *V. U.* XLII. (10.): 157.
Bellosics B. 1894. Baja városa. *V. U.* XLI. (22.): 367–368.
Berek S. 2019. Cigány/roma néprajzi reprezentációk Magyarországon a Vasárnapi Újságban az 1870-es, az 1880-as években és az 1890-es évek elején. In: Baranyiné Kóczi J.–Fehér Á. (szerk.): *Pedagógusképzés, oktatás a Kárpát-medencében, társadalmi kontextusok. XXII. Apáczai-napok Tudományos Konferencia tanulmánykötet.* Győr: Széchenyi István Egyetem Apáczai Csere János Kar, 231–238.
Berek S. 2020. Cigány/roma zenei és színpadi reprezentációk Magyarországon a Vasárnapi Újságban 1874–1891 között. In: Bodó Sára – Horsai Ede (szerk.): *„Hiszek az ige diadalmas erejében!” Tanulmányok Fekete Károly 60. születésnapja alkalmából.* Acta. Debreceni teológiai tanulmányok. 14. kötet, Debrecen: Debreceni Református Hittudományi Egyetem, 339–351.
Czigány zenészek albuma. 1896. *V. U.* XLIII. (17.): 267.
Czigány zenészek albuma. 1896. *V. U.* XLIII. (26.): 436.
Czigánymonda József főhercegről. 1894. *V. U.* XLI. (2.): 29.
Csigó P. 1998. A gazdasági stabilizációs diskurzus – a konszolidáció diskurzusa. *Szociológiai Szemle* 3: 121–151.
Déri Gy. 1894. Templomszentelés a pusztán. *V. U.* XLI. (32.): 527–528.
Dupcsik Cs. 2009. *A magyarországi cigányság története. Történelem a cigánykutatások tükrében. 1890–2008.* Budapest: Osiris Kiadó.
Folyóiratok. 1894. *V. U.* XLI. (48.): 809.
Glózer R. 2007a. Diszkurzív módszerek. In: Kovács É. (szerk.): *Közösségtanulmány. Módszertani jegyzet.* Budapest: Néprajzi Múzeum – PTE-BTK Kommunikáció- és Médiatudományi Tanszék, 260–268.

- Glózer R. 2007b. Diskurzuselemzés. In: Kovács É. (szerk.): *Közösségtanulmány. Módszertani jegyzet*. Budapest: Néprajzi Múzeum – PTE-BTK Kommunikáció- és Médiatudományi Tanszék, 360–372.
- Gyarmathy Zs. 1895. Kalotaszegi lakodalom. *V. U. XLII.* (38.): 625–626.
- Halálozások. 1894. *V. U. XLI.* (43.): 717.
- Halálozások. 1895. *V. U. XLII.* (45.): 753.
- Herrmann A. 1896. A zenész-czigányok Magyarországon. *V. U. XLIII.* (12.): 182.
- Jankó János. 1833-1896. 1896. *V. U. XLIII.* (14.): 209–210.
- K. D. 1895. Jótékony ünnep a budavári bástyán. *V. U. XLII.* (20.): 318–319.
- Károly Lajos főherceg családjáról. 1896. *V. U. XLIII.* (22.): 366.
- Kirándulás a Saxlehner-féle keserűviz-telepre. 1894. *V. U. XLI.* (36.): 594–595.
- Kiss Á. 1895. Bártfa. *V. U. XLII.* (26.): 420–422.
- Kossuth halálának évfordulója. 1895. *V. U. XLII.* (14.): 215.
- Kossuth Lajos 1802-1894. 1894. *V. U. XLI.* (12.): 190–193.
- Kovács É. 2009. Fekete testek, fehér testek. A „cigány” képe az 1850-es évektől a XX. század első feléig. *Beszélő 1:* 74–90.
- Kovács Gy. 1896. A kiállítási falu temploma. *V. U. XLIII.* (1.): 9.
- Lázár B. 1896. Paraszt színészek. *V. U. XLIII.* (1.): 71–72.
- Magyarország fényképekben. 1894. *V. U. XLI.* (32.): 533.
- Mária Dorothea főhercegnő eljegyzése. 1896. *V. U. XLIII.* (30.): 489–490.
- Markó M. 1896. A helyőrség bálja. *V. U. XLIII.* (7.): 106–107.
- Markó M. 1896. A mi magyar cigányaink. *V. U. XLIII.*(1.): 74–75.
- Markó M. 1896. Két nap a Vaskapunál. *V. U. XLIII.* (40.): 665–666.
- Matyó lakodalom. 1896. *V. U. XLIII.* (37.): 616.
- Petőfi Bem táborában. Ferenczi Zoltán «Petőfi életrajza» című új könyvéből. 1896. *V. U. XLIII.* (44.): 730–732.
- Polyák L. 2002. Cigányok Mucsáról. Az élclapi karikatúrák cigányképe. *Beszélő 7–8:* 89–96. st. a. 1895. Képek Szófiából. *V. U. XLII.* (30.): 491.
- Szádeczky Gy. 1894. Veloczipéden utazó angolok Magyarországról. *V. U. XLI.* (32.): 529–531.
- Szász K. 1896. Az «EKE» jelmez-estélyéről. *V. U. XLIII.* (12.): 181–182.
- Szöllőssy Á. 2002a. Cigány a képen. Cigányábrázolás a XIX–XX. századi magyar képzőművészetben. *Beszélő 7–8:* 72–81.
- Szöllőssy A. 2002b. Cigányok a XIX. századi magyar színpadon. *Beszélő 7–8:* 82–88.
- Sztankó B. 1896. Az ezredévi kiállításból. XVII. Zenei tárgyak a jelenkori csoportban. *V. U. XLIII.* (44.): 732–734.
- Szuhay P. 2002. Az egzotikus vadembertől a hatalom önnön legitimálásáig. A magyarországi cigányokról készített fotók típusai. *Beszélő 7–8:* 97–106.
- Tavaszi ünnepélyek. 1895. *V. U. XLII.* (19.): 308.
- Thewrewk I. 1896. László főherceg mint vadász. *V. U. XLIII.* (8.): 115–116.
- Vajk. 1896. Az utolsó pozsonyi koronázás. *V. U. XLIII.* (25.): 409–410.
- V. S. 1894. A «névtelen ember». *V. U. XLI.* (44.): 727–728.
- V. S. 1896. Hódoló bandérium száz évvel ezelőtt. *V. U. XLIII.* (23.): 375–376.; 378.
- van Dijk, Theun A. 2000. A kritikai diskurzuselemzés elvei. In: Szabó M.–Kiss B.–Boda Zs. (szerk.): *Szövegváltozatok a politikára. Nyelv, szimbólum, retorika, diskurzus*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó – Universitas, 442–477.